

ОСОБИСТІСНЕ ТА СУСПІЛЬНЕ В КУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ ПІДХОДІ ДО ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Постановка проблеми.

На межі століть відбувся нечуваний розрив між культурою, освітою, традиціями, людьми, епохами. На зміну знанієцентричній школі, що виникла ще в добу Просвітництва, прийшла культуроцентристська школа, мета якої – засвоєння вихованцями цінностей культури, осягнення основних типів свідомості людства, що відображає етапи його духовного розвитку.

Прогресивні традиції світової духовної культури й освіти визначають роль освіти як невід'ємної частини культури, чинника її розвитку і збагачення. Система освіти, як одна з підсистем суспільства, відбиває його сучасні особливості і проблеми. В нових соціокультурних умовах дедалі більше загострюються протиріччя у сфері освіти і фізичній культурі, проявляються ознаки низької загальної культури і бездуховності молоді.

Освіта є одним із діючих каналів трансляції культурних цінностей і чинником подальшого розвитку культури. Тому дедалі наполегливіше виділяється культуроцентричний зміст освіти.

Методологічним орієнтиром для взаємозв'язку освіти і фізичної культури може бути розуміння останньої як специфічного способу організації і розвитку людської життєдіяльності. Так само як фізична культура являє собою діяльність (процес), способи її реалізації і результати, тобто зміст і форму, освіта, як один із елементів культури, це не просто спосіб поширення знань, а й засіб прилучення до способу життя і діяльності суспільства, до його культури в широкому смислі слова. Культурологічний підхід в освіті підкреслює позицію, у відповідності з якою культура, виступаючи основним її джерелом, розглядається як цілісність, що розвивається і функціонує за певними законами.

Поняття фізичної культури завжди розглядалось в широкому та вузькому аспекті. В першому випадку розумівся рівень розвитку соціально сформованих фізичних здібностей людини, які проявляються в її фізичному стані. В другому – фізична культура розглядалась в контексті взаємодії процесу розвитку фізичних здібностей з потребова-мотиваційною сферою особистості та її фізкультурною активністю.

Процеси національного відродження суспільства та освіти й культури по новому поставили та вирішують проблеми соціокультурної сфери, і фізичної культури зокрема. Нові соціокультурні умови та специфічна національна культурологічна ситуація, її суперечливість, змінили статус, роль та сутність фізичної культури, що виступає як елемент цілісної культурно-педагогічної системи. Це зумовлено такими чинниками, як зміна соціальних цінностей, трансформація виховних ідеалів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проаналізувавши роботи фахівців галузі та зважаючи на значні зміни в уявленнях про сутність фізичної культури, ми вважаємо за необхідне підкреслити, що її розуміння та визначення стосовно нашої проблематики потребує з'ясування. Різноманітні напрямки та аспекти дослідження фізичної культури як області загальної культури та освіти, були представлені в контексті різноманітних соціокультурних теорій, але не виступали традиційним та загально визначеним предметом соціокультурного аналізу.

Культурологічний напрямок, який ми вважаємо важливим для сучасних досліджень, був майже відсутній, і фізична культура в них тільки згадувалась. Фізичні якості людини в цьому випадку розглядались як паралельні по відношенню до загальної культури, з нею були пов'язані винятково духовні та інтелектуальні властивості, а фізична культура виступала як позакультурне явище людського існування, що привело до несформованості культурологічного напрямку у вивченні людського тіла та фізкультурної діяльності, і вплинуло на периферійність вивчення фізичної культури в культурологічному аспекті.

Цей напрямок досліджень залишається недостатньо вивченим і тільки починає привертати увагу науковців, чому сприяють праці І.М.Биховської, М.М.Візітея, В.М.Видріна, В.І.Столярова [2; 3; 5; 10]. Спробу осмислити фізичну культуру з позиції теорії культури зробили В.К.Бальсевич, М.Я.Віленський, Ю.М.Ніколаєв, В.І.Столяров [1; 4; 6; 10].

Мета. Ми вважаємо за необхідне розглянути в нашому дослідженні проблему сутності фізичної культури з урахуванням нових соціокультурних умов, що і зумовило особливу важливість і актуальність даного напрямку.

Поставлена мета обумовила наступні завдання:

1. Визначити особистісну сутність фізичної культури.
2. Розглянути фізичну культуру з розуміння суспільного змісту.

У відповідності з метою і завданнями в статті застосовано загальнокультурний підхід.

Виклад основного матеріалу.

Визначаючи сутність фізичної культури, можна виокремити декілька наукових аспектів – культурологічний, педагогічний, соціологічний, соціально-психологічний та гносеологічний. У відповідності зі своєю методологією вони дають можливість розглядати фізичну культуру з різних позицій:

- а) як одну з форм культури;
- б) як соціальний інститут;
- в) як форму особистісної культури;
- г) як галузь наукового знання.

Концепція фізичної культури, яка свого часу розроблялась О.Д.Новіковим, виходила з розуміння суспільного її змісту, і полягала в тому, що будь-яка система фізичної культури визначає метод та організацію фізичних вправ для реалізації певних завдань особистісної спрямованості [7]. В її основі повинні бути національні ідеї всебічного розвитку.

Теорії фізичної культури, де розглядалась особистісна її сутність, були продовжені Б.І.Новіковим [8]. Автор цієї теорії визначає фізичну культуру як процес активного та регулярного використання накопичених в культурі суспільства засобів та методів розвитку фізичних якостей та властивостей людини. Фізична культура на рівні особистості розглядалась дослідником як складний процес особистісного сприймання, трансформації діяльнісного, творчого використання людиною специфічної соціальної інформації, методів та засобів, вмінь та навичок, що стосувалися фізичного розвитку людини.

Важливою можна вважати теорію В.М.Видріна [5, 48]. Він розглядає фізичну культуру як частину загальної культури, що виступає внутрішньою мірою рівня розвитку фізичних сил і рухових навичок.

Особистісна спрямованість у визначенні сутності фізичної культури набула подальшого розвитку, і в індивідуальному аспекті передбачає такий рівень діяльності, коли вона схильна до самореалізації особистості. Особистісний підхід у визначенні фізичної культури передбачає:

1. самостійний вибір мети;
2. самостійний вибір засобів, методів, шляхів досягнення мети діяльності;
3. самостійну реалізацію вибраної мети.

Сутність фізичної культури в особистісному аспекті на думку провідних фахівці, зокрема Візітея М.М., полягає в певному, особливому стані, комплексі різноманітних форм поведінки, для яких характерні гармонійне поєднання природного та соціального [3].

Б.М.Шиян фізичну культуру особистості визначає як сукупність властивостей людини, які набуваються у процесі фізичного виховання і втілюються в її активній діяльності, спрямованій на всебічне удосконалення своєї фізичної природи та ведення здорового способу життя [11, 185].

Ця теорія стикається з дослідженням І.М.Биховської, яка розглядаючи тілесно-рухові якості людини, не пов'язує фізичну культуру безпосередньо з фізичними вправами, а з духовним, внутрішнім світом людини, що дає можливість розглядати фізичну культуру та людську тілесність в соціокультурному просторі [2, 294].

Визначення, яке дає І.М.Биховська, можна характеризувати як полісемантичне, що дає можливість трактувати феномен фізичної культури різноаспектно:

а) фізична культура розглядається як дійсність, що включає все матеріальне становище, яке було сформовано та перетворено людиною у відповідності із своїми потребами, можливостями, цінностями і включає саму людину як чинник загальної системи матеріального світу;

б) фізична культура характеризується як система цінностей, діяльності та її результатів, що пов'язані з різноманітними видами фізичної активності людини;

в) фізична культура розглядається як комплекс різноманітних видів моторики людини, що входить до складу системи соціальної діяльності;

г) фізична культура визначається як система вправ і засобів впливу на тілесну природу людини та її модифікацію;

д) фізична культура – це спортивна діяльність, що пов'язана із змаганням та з'ясуванням максимальних можливостей людини.

Ця різноманітність типологічних підходів дає можливість виділити дві основні категорії для певного визначення сутності фізичної культури в її культурологічному аспекті:

1. Розуміння необхідності впливу на тілесну природу людини.

2. Увага приділяється не характеру впливу, а об'єкту, тобто, тілу, моториці людини, не враховуючи особливостей, які витікають із наслідків цього впливу.

Такий підхід до трактування фізичної культури як області діяльності, пов'язаної з розвитком і безпосереднім вдосконаленням фізичних якостей та навичок людини, дає можливість виділити її як діяльність, що належить до сфери загальної культури і визначити її як галузь культури, що регулює діяльність людини, її сформованість, засоби, результати, які пов'язані з формуванням, розвитком і використанням тілесно-рухових здібностей людини у відповідності з нормами, цінностями та зразками, що прийняті в культурі. Таким чином, відсутність фізичної культури позбавляє взаємодії духовної та фізичної сфери особистості.

Із формуванням сучасної соціокультурної парадигми були пов'язані спроби визначити нове поняття фізичної культури. Зокрема, це стосується і концепції Н.Л.Петрової, яка розглядає сутність фізичної культури в двох аспектах:

1. як розвиток та вдосконалення природних даних в процесі рухової активності;

2. відображає сучасну людину в її прагненні не тільки до вдосконалення своїх фізичних якостей, але і своєї життєдіяльності [6, 6].

Згідно з теорією Н.Л.Петрової, фізична культура, виступаючи як елемент загальної культури суспільства та особистості, впливаючи на внутрішні процеси регуляції життєдіяльності людини, тим самим впливає на культурний та соціальний розвиток особистості.

Розглядаючи сутність та функцію фізичної культури, Н.Л.Петров в системі «людина–природа–суспільство» виокремлює дві складові – «людина–природа» та «людина–суспільство», пояснюючи таку структуру тим, що виникнення фізичної культури було пов'язано з необхідністю та потребою формування людини, як істоти, яка була б піднесена над природою. Тому соціальна функція визначається дослідницею як основна та базова.

У виокремленій автором підсистемі «людина–природа» фізична культура виконує функцію збереження та вдосконалення тілесної організації людини, що пов'язано із соціальними потребами суспільства. Це сприяє вихованню морально-вольових якостей людини, її гуманізації та досягненню тілесно–духовної гармонії. Зважаючи на особливості соціокультурного розвитку сучасного суспільства, ми вважаємо, що така систематизація повинна доповнюватись такими складовими частинами, як «людина–культура» та «людина–освіта». Необхідно підкреслити виконання фізичною культурою в сучасних умовах культуротворчої та виховної функцій, коли вона виступає як показник зростання соціокультурного рівня особистості. Ця сфера людської діяльності, як ми вважаємо, буде відзначатися продуктивністю та перспективністю свого поступу і відіграє найважливішу роль у відродженні особистості як суб'єкта культури.

Розвиток фізичної культури аналогічний поступу культурного розвитку суспільства. При цьому її функціонування відбувається з культурою як формою суспільної свідомості, яка має відносну самостійність. Це дає можливість виділити підсистему «людина–культура–освіта» як підсистему єдиної гуманітарної культурно-освітньої системи, що може служити методологічною моделлю розробки культурологічних освітніх концепцій. Виокремлення підсистеми «людина» як окремого системного елемента, вважають науковці, зокрема, І.М.Биховська, є принциповим і істотним моментом, підкреслюючи той факт, що в цілісній гуманітарній культурно-освітній системі людина виступає суб'єктом по відношенню і до культури, і до освіти [2, 295].

Наслідком взаємодії тілесності людини із соціокультурним простором є перетворення тіла людини із біологічного в соціокультурне явище, природні властивості якої доповнюються характеристиками, що виникли в результаті соціального та культурного впливу. Підсистема «людина–культура» та «людина–освіта» поєднують характеристики інших підсистем, і дають можливість перейти від природно-тілесного, що позбавлено особистісних рис, до особистісного буття тілесності та індивідуальної фізичної культури, як соціокультурного феномена.

В сучасній науковій думці фізична культура визначається як частина культури суспільства, що включає систему фізичного виховання та сукупність спеціальних наукових знань

та матеріальних засобів, необхідних для розвитку фізичних здібностей людини, зміцнення її здоров'я.

Це визначення відображає уявлення про досвід людства протягом всієї його історії, і дає нам відомості про засоби та методи вдосконалення фізичних властивостей організму, а також результатів впливу на людину. Сутність фізичної культури можна розглядати в двох напрямках: 1. Як предметна форма – це матеріально-технічна база, носії інформації про фізичну культуру (книги, твори мистецтва). 2. Як особистісна форма – це рухові вміння та навички людей. 3. З огляду на багатофункціональні складники, сутність фізичної культури полягає, по-перше, в тому, що найважливішими векторами її впливу є духовно-моральні та тілесні властивості людини. По-друге, вона вбирає історичний континуум творчої життєдіяльності особистості, що ніколи не зупиняється і повсякчас спрямовується на вдосконалення своїх тілесно-духовних властивостей.

Система фізичної культури об'єднує декілька елементів – збереження, розповсюдження та використання цінностей фізичної культури, що концентруються в такій формі, як перетворення людиною свого тіла та його можливостей. Цінності фізичної культури мають і соціальну значущість – це норми та результати змагальної діяльності. Цей аспект проблеми пов'язаний із самовизначенням особистості в фізичній культурі, що передбачає реальний зв'язок із сучасним соціокультурним процесом.

Культурологічний підхід до цього питання формує, на нашу думку, гуманістичний смисл фізичної культури. За переконанням В.А.Сластьоніна, в наш час актуалізується соціокультурний потенціал особистості на відміну від технократичних парадигм [9, 180].

Культура людини, і зокрема фізична, соціальна. І, хоча, сучасне життя відзначається порушенням гармонії між індивідуальним і соціальним, ми схильні розглядати людину як цілісну систему, що складається з трьох елементів – фізичного, психічного та соціального. Індивідуальний світ культури особистості є властивістю кожної окремої людини, і за формою своїх проявів це явище унікальне. Виходячи з цього, включення світу культури особистості в соціокультурний простір може відбуватися, як ми вважаємо, і через фізкультурну діяльність людини. Фізичну культуру можна розглядати як певну цілісність в соціокультурній реальності та як міру взаємодії і взаємозв'язку людини та соціуму, де індивід займає певне місце і перебуває в особливому стані.

Багатьма дослідниками, як вже зазначалось, фізична культура розглядається як особлива реальність загальної культури [2, 10]. Тому ми вважаємо, що людина, яка створюючи культуру, перетворює і світ навколо себе, стає мірою та втілюється в ній. І хоча фізична культура як процес діяльнісної активності суб'єкта впливає на його специфічний стан, визначальну певність надає їй культура, в наслідок чого вона стає однією з головних характеристик соціокультурного розвитку людини. Сутність фізичної культури неможливо зрозуміти без врахування ролі суб'єкта культури, його місця в соціокультурному процесі, та соціальної функції. Така позиція дає можливість простежити зв'язок фізичної культури та загально-людської культури як особистісного та суспільного.

Висновки.

В контексті цього, ми можемо зробити висновок, що розвиток фізичної культури аналогічний поступу культурного розвитку суспільства. При цьому її функціонування відбувається синхронно з культурою як формою суспільної свідомості, яка має відносну самостійність. Це і дає нам можливість виділити підсистему «людина–культура–освіта», як підсистему єдиної гуманітарної культурно-освітньої системи, що може служити методологічною моделлю розробки культурологічних концепцій.

Наслідком взаємодії тілесності людини із соціокультурним простором є перетворення тіла людини із біологічного в соціокультурне явище, природні властивості якої доповнюються характеристиками, що виникли в результаті соціального та культурного впливу. Взаємодія із простором життя, із різними його підсистемами, зокрема тими, що були виокремлені нами, фізичне тіло людини, взаємодіючи із їх елементами набуває їх властивостей. Підсистема "людина - культура" та "людина - освіта" поєднують характеристики інших підсистем, і дають можливість перейти від природно - тілесного, що позбавлено особистісних рис, до особистісного буття тілесності та індивідуальної фізичної культури, як соціокультурного феномена.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бальсевич В.К. Физическая культура для всех и для каждого. – М.: ФИС, 1988.– 208 с.

2. Быховская И.М. Физическая культура // Культурология. XX век: Энциклопедия. Т.2. – Спб.: Университетская книга, 1998. – С.294-296.
3. Визитей Н.Н. Физическая культура и спорт как социальное явление. – Кишинев: Штиинца, 1986. – 160с.
4. Виленский М.Л., Беляева В.А. Физическая культура в самовоспитании личности будущего учителя. – М.: МАПИ, 1985. – 57 с.
5. Выдрин В.М., Волохов В.К., Лотоненко А.В. Физическая культура студентов вузов. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 1991. – 127 с.
6. Николаев Ю.М. Физическая культура. Человеческое измерение // Теория и практика физической культуры. – 1999. – №7. – С.2-7.
7. Новиков А.Д. Физическое воспитание // Теория и методика физического воспитания. Т.1: Общие основы теории и методики физического воспитания. – М.: ФИС, 1976. – 303 с.
8. Новиков Б.И. Физическая культура личности: сущность, структура, пути формирования // Физическая культура личности студента. – М.: МГУ, 1989. – С.8-16.
9. Слостенин В.А., Подымова Л.С. Педагогика: Инновационная деятельность. – М.: Магистр, 1997. – 223 с.
10. Столяров В.И. Философско-культурологический анализ физической культуры // Вопр.философии. – 1988. – №4. – С.78-91.
11. Шиян Б.М., Папуша В.Г., Підвисоцький О.І. Роль педагогічно-спортивної майстерності у професійній підготовці учителя фізичної культури // «Концепція підготовки спеціалістів фізичної культури в Україні»: Матеріали першої республ. конф. – Луцьк: Надстир'я, 1994. – С.185-187.

Галина ЧИРІКОВА

© 2009

МІСЦЕ РЕЛІГІЙНОГО ВИХОВАННЯ У НІМЕЦЬКІЙ СІМ'Ї

Вступ. Релігія як один з основних соціальних інститутів традиційно відігравала велику роль у житті суспільства. Звернення до релігії як до скарбниці духовної культури людства у сучасних умовах переоцінки вартостей є логічним і закономірним явищем, адже адекватне сприйняття релігійних постулатів і їх відповідність нагальним соціально-культурним потребам забезпечує духовне збагачення усіх сфер нашого життя.

На розвиток дитячої особистості, як відомо, впливає не тільки родина. Так чи інакше малюк, а пізніше підліток, зазнає впливу близького йому соціального середовища, відокремити від якого дитину неможливо і не потрібно. Але залежно від того, яку роль у вихованні приділяється батьками моральному аспекту, залежить стійкість їх нащадків перед негативними факторами вулиці та оточення. Зважаючи на це, все більшого значення у сучасному світі знецінених норм людського співіснування набувають сімейні традиції та духовне багатство родини, які засновані у більшості випадків на 10 Божих заповідях.

Вилучення будь-яких проявів релігійного виховання з офіційної вітчизняної педагогіки Радянської України опосередковано призвело до кризи вітчизняної сім'ї наприкінці ХХ ст. Однак дослідження закордонної педагогічної спадщини, зокрема, Німеччини, у якій релігійне виховання займає чільне місце, допоможе Україні по-новому усвідомити цінності релігійного характеру та уможливить застосування позитивного досвіду надбань німецької родини в галузі релігійного виховання на теренах вітчизняної педагогіки.

Німеччина завжди вважалась країною з особливим ставленням до релігії, що, передусім, виявлялось у беззаперечному визнанні Бога та правильності його діянь. Ця тенденція виникла ще у часи Середньовіччя, коли головним об'єктом вивчення філософів, вчених та педагогів став Бог, його беззаперечна влада над людиною та гріховність всього живого на землі. Це призвело до надання особливого значення релігійному аспекту у вихованні дітей. Починаючи з VII ст. і закінчуючи XIX ст., більшість розвинених країн були об'єднані непохитною вірою в Бога. Втім, релігійне виховання у Німеччині відрізнялось від, скажімо, слов'янського, що пояснюється відмінностями у різних для ФРН та України гілках християнства. В «Енциклопедії сімейного виховання і навчання» Е.Брейтфуса (1899) зазначалось: «У сім'ях релігійне виховання німецьких дітей зводиться до розвитку релігійного та морального настрою, до насадження почуття Божої